

levende staatkundige verlangens te inventariseren – wellicht zou zulk een inventarisatie de nationalistische beweging enige bevrediging geven.

Van zijn besluiten deed Levelt op 23 augustus mededeling in de Volksraad. Hem liet van Starckenborgh verklaren, dat het het gouvernement niet juist voorkwam,

‘princiële staatsrechtelijke hervormingen op dit ogenblik door te voeren of zelfs in min of meer stellige vorm voor te bereiden. Het valt niet te voorzien hoe de wereld er binnenkort uit zal zien . . . Men zal niet weten, voor welke toestanden, mogelijkheden en wenselijkheden thans een staatkundige hervorming zou worden voorbereid. Zeker, de regering gelooft in de democratie¹ en in democratische instellingen, doch zij is er . . . van overtuigd, dat het immense wereldgebeuren, waarbij in een spanne tijds een historie gemaakt wordt, waarmede in normale tijden decennia van jaren gemoed zijn, niet zal nalaten ook op vorm en werkwijze der democratie zijn invloed te doen gelden.’²

Dan waren er de staatsrechtelijke bezwaren. Van Starckenborgh liet het ‘een eis van goede trouw’ noemen,

‘dat niet buiten de Staten-Generaal . . . om principiële wijzigingen worden gebracht in de Indische staatsrechtelijke structuur, waarbij de verhouding tussen Nederlands-Indië en het moederland onmiddellijk betrokken is . . . Wel is het tijd voor oriëntatie en het verzamelen van stof, onmisbaar om, als het ogenblik gekomen is, tot definitieve oordeelvellingen te geraken. De regering is voornemens met het oog daarop binnenkort een kleine commissie van bekwame mannen in te stellen.’

Het feit dat het gouvernement opnieuw alle hervormingen van enig belang had afgewezen, leidde van de zijde der in de Volksraad zitting hebbende Indonesische nationalisten tot een duidelijk protest: de moties-Wiwoho, -Soetardjo en -Thamrin werden alle drie ingetrokken. Het was

¹ In pijnlijke tegenstelling tot deze geloofsbelijdenis stond het feit dat de legercommandant, gebruik makend van de bevoegdheden welke hij onder de staat van beleg bezat, in december '40 het Nederlands-Indisch Onderwijzers Genootschap (velen van de naar Indië uitgezonden Nederlandse onderwijzers en onderwijzeressen waren in Nederland lid geweest van de SDAP of hadden daarmee gesympathiseerd) verbod, op zijn congres te Semarang een op de congres-agenda geplaatst voorstel in discussie te brengen, waarin het ‘onze taak’ genoemd was, ‘de jeugd naar ware democratische beginselen op te voeden.’ Dit ingrijpen van de legercommandant leidde tot protesten in enkele Europese dagbladen, o.m. tot een hoofdartikel in het *Algemeen Indisch Dagblad* dat de titel ‘Democratie taboe’ droeg. (*Persoverzicht*, 1941, p. 9–10). ² Wat van Starckenborgh hierbij voor ogen stond, is ons niet bekend.